

Glimtar ur ett yxliv

Stenåldersforskningen i *Fornvännen*

Av Lars Larsson

Larsson, L., 2006. Glimtar ur ett yxliv. Stenåldersforskningen i *Fornvännen*. (An axe's life. Stone Age studies in *Fornvännen*.) *Fornvännen* 101. Stockholm.

Stone axes are a numerous and easily identified artefact category that catches attention. Production and deposition are the birth and death of an axe's life. In continual use, a stone axe rarely lived for more than a century, although there have been cases of secondary use across millennia.

During the first century of *Fornvännen*'s life, the extent of Stone Age studies has varied. A number of aspects of this research is discussed, with particular attention paid to the first volumes and the sometimes intense debates that have been featured in the journal.

Lars Larsson, *Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds Universitet, Box 117, SE-221 00 Lund*
Lars.Larsson@ark.lu.se

Stenyxor förr och nu

Jag tar min primära utgångspunkt i symposiets huvudtitel *Från stenyxor till altarskåp* och kommer inledningsvis att behandla stenyxornas roll i forskningen.

Det finns knappast någon förhistorisk föremålsgrupp som har tillverkats i så många exemplar som just yxor i flinta och bergarter. Yxan är därtill det redskap som lättast identifieras av allmänheten. I de flesta musei- och gårdssamlingar är den därmed den mest förekommande redskapsformen. Genom sin lättidentifierbarhet och omfattande förekomst har den redan tidigt i fornforskningen blivit ett attraktivt föremål för typologiska studier. Men också dess fyndsammanhang har uppmärksamats. Att yxorna ofta närmast intakta uppträder i våtmark har renderat dem deras plats i studiet av rituella depositioner (Karsten 1994; Larsson 2004).

Experimentell arkeologi har i flera fall inriktats på tillverkning och användning av stenyxor. Därav framgår att tillhuggningen av yxämnet

är en förhållandevis kortvarig insats i en yxas framställningsprocess. Betydligt längre tid tar slipningen, 6–10 timmar för en medelstor yxa utifrån experimentella försök och ungefär 30 timmar för ett praktexemplar (Madsen 1984). Den största tidsinsatsen gäller framtagningen av råmaterial, åtminstone om man utgår från den omfattande gruvdriften som identifierats vid Södra Sallerup i sydvästra Skåne (Rudebeck 1998). Antalet flintstycken lämpliga för yxämnen synes ha varit förvånansvärt litet i förhållande till insatsen som innebar bortförande av ytmorän samt åtskilliga kubikmeter med krita.

Vid trädfällning har flintyxorna, korrekt hanterade, visat sig vara ytterst effektiva. Det behövdes ett effektivt redskap vid skogsröjning och husbygge (Olausson 1983). Behovet av redskap för att framställa kraftiga stolpar framgår av den mer än femtusenåriga samlingsplatsen med rituella funktioner vid Sarup i Danmark. Här har ungefär 3500 trädstammar åtgått i uppförandet av palissader (Andersen 1988).

Stenyxor synes också vara de äldsta föremålen som utväxlats över större områden. Nya analyser visar att sjutusenåriga gravgåvor i form av flathackor (Dechseln) från Skateholm i sydligaste Skåne har sitt ursprung i nuvarande Belgien i en bandkeramisk kulturmiljö (Klassen 2004, s. 58 f.).

Genom åtskilliga studier av stenyxor, varav några publicerade i *Fornvännen*, kopplas forntid och nutid samman. Att förhistoriska föremål inte skulle kunna förmedla något av betydelse för dagens människor, som anförts i vissa antikvariska kretsar, är rent ut sagt som att prata i nattmössan. Unga som gamla fascineras av stenyxor – deras ålder, form och tillverknings teknik samt rituella, praktiska och ekonomiska funktioner.

Ett yxliv

Hur långt är ett yxliv? Det kan synas vara en irrelevant, närmast suspekt fråga. Men är den verkligen så märkvärdig ifall vi betraktar den utifrån ett något avvikande perspektiv än den västerländska kosmologin (Shanks 1998; Strassburg 1998; 2000)? I andra samhällen är även andra delar av världen än de organiska försett med något som motsvarar en livscykel. Helt ovanligt är det inte för oss att tala om ett bergs, en sjös eller en flods födelse, mera ovanligt att beakta dess död. Men det finns undantag som Döda fallen i mellansvenska sänkan eller Döda havet i Mellanöstern.

I många samhällen har oorganiska och mera subtila fenomen givits en livscykel – varför då inte en stenyxa? Hur gammal blev en sådan? I vissa fall tycks dess utveckling som yxa ur ett mineral sluta på ett närmast embryonalt stadium. Några få tillhugningar till något som symboliskt framstår som en yxkropp har varit tillräckligt för att ett föremål skulle kunna deponeras i ett stolphål till ett hus. I andra fall har utvecklingen av yxkroppen avstannat på grund av något misstag av flintsmeden. I andra fall har utvecklingen av yxkroppen fullbordats. Beroende av samfundets regelverk har den slutliga utvecklingen av yxkroppen ibland omfattat en omfattande yvslipning. Men även här finns undantag. Ett betydande antal oslipade yxkroppar har påträffats i sådant läge att de kan upp-

fattas som rituellt deponerade. Skulle de däremot bli gravgåvor krävdes slipning.

Granskar man depåer av en och samma yxform men i varianter från olika kronologiska faser (Nielsen 1977) är det ganska ovanligt att man finner typer deponerade ihop som inte följer på varandra i tiden. Det behöver inte utsluta att vissa yxor kunde nå en hög ålder, men i så fall kom de inte att deponeras med andra yxor.

I detta sammanhang kan man finna intressanta belägg för yxors höga ålder i exempelvis maorifolkets mytologi (Neich 1997). Maorifolkets urfader Ngahue ägde en fisk av jade vid namn Poutini. Hine-tu-Hoanga, som betyder sandstenskvinnan, hade en fisk av flinta och obsidian. Hon krävde att hennes fisk skulle vara den enda av sitt slag i havet och hotade att slita Poutini i stycken. Ngahue och hans fisk flydde över havet och nådde Nya Zeeland. De försökte att gömma sig på flera ställen men sandstenskvinnan kom efter och kastade stycken av sin fisk efter dem. Slutligen gömde Ngahue sin fisk vid en flod där den förvandlades till jadesten. Innan han seglade vidare lösgjorde Ngahue bitar av jade som han tog tillbaka till Hawaiki – maorifolkets mytiska ursprungsplats. Där tillverkade han bl.a. två yxor varav den ena, Tutauru, användes för att framställa den kanot med vilken de första människorna nådde Nya Zeeland.

Landet koloniserades sannolikt på 1100-talet. År 1792 – ungefär åtta hundra år senare – fick en tidig västerländsk besökare beskåda en yxa som ansågs vara just Tutauru.

Detta ger ett smakprov på en mytologi av en närmast animistisk form som torde ha funnits i Nordeuropas forntid men som senare helt ersatts av andra föreställningar om kosmos.

Att just sandsten skulle vara så betydelsefull i kontakten med olika bergarter beror på att man med detta material formar den slipade ytan. I den intima kontakten mellan sandsten och flinta får yxan sin slutgiltiga utformning.

Även om yxor kan ha många olika dödsorsaker har de en ovanlig förmåga att återuppväckas – att transformeras. Stenyxor har under årtusendena fascinerat människor. Redan romarna ansåg att de kunde besitta speciella egenskaper, beskrivna av Plinius den äldre under

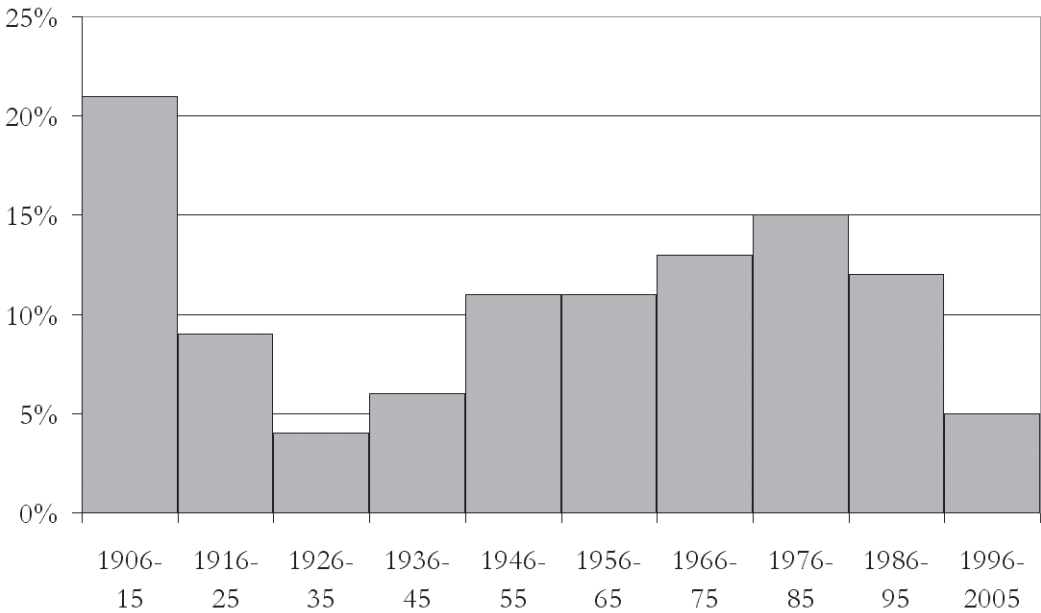

Fig. 1. Omfattningen av stenåldersforskningen i *Fornvännen* uppdelad på tioårsintervaller. Andelen avser antalet artiklar. Uppgifter för perioden 1956–1995 hämtade från Rundkvist 1997. —The number of Stone Age papers published in *Fornvännen*, divided into ten-year intervals.

första århundradet e.Kr. De kunde underkuva städer och upplösa flottor till havs. Stenyxor förekommer sekundärdeponerade i romerska miljöer, inte minst tempel, i England och Frankrike (Carelli 1997). Jag har själv kunnat konstatera romartida plundring av megalitgravar i Portugal. Denna hade en dubbel avsikt – att komma åt stenyxor och byggnadsmaterial.

Även i det omfattande järnålderskomplexet vid Uppåkra i Skåne har stenyxor påträffats. Det överensstämmer väl med andra platser där stenåldersyxor påträffats i gropar och stolphål i järnåldersmiljöer (Carlie 2004). Här kan sannolikt en förändring från offer till magiska föreställningar spåras.

I Lund, som saknar stenåldersboplatser inom den medeltida stadens hank och stör, har åtskilliga yxor av sten och flinta tillvaratagits. Dessa har presenterats i *Fornvännen* (1996) av Peter Carelli under titeln »Blixtar och dunder, magiska under». Yxorna har tolkats som torviggjar eller åskstenar som bl.a. murats in i hus för att undvika blixtnedslag. Men man har ock-

så huggit sönder eggen eller skrapat bort partier för att få fram åskstenspulver.

Även betydligt tidigare finns exempel på en form av återvinning. I den rika graven vid Leubingen (Billig 1968) dendrodaterad till 1942 f.Kr. (Becker et al. 1989) fanns en stenyxa – en s.k. skolästkiilsyxa som vid gravläggningen var ungefär tvåtusen år gammal. Ett annat exempel är stenyxor av typiskt neolitiska former som uppträder på boplatser tillhöriga bronsålderns Lausitzkultur i Polen (Harding et al. 2004, s. 64).

Men vi får räkna med att få yxor uppnådde den imponerande åldern av hundra år i kontinuerligt bruk ovan jord.

Stenåldersforskning och Fornvännen

Jag har gått igenom *Fornvännen* 1–100 för att få fram främst kvantitativa men också vissa kvalitativa perspektiv på dess sekellånga existens. När man går igenom alla årgångarna är det lätt att fastna för artiklar som man inte tidigare uppmärksammat både inom stenåldersforskning-

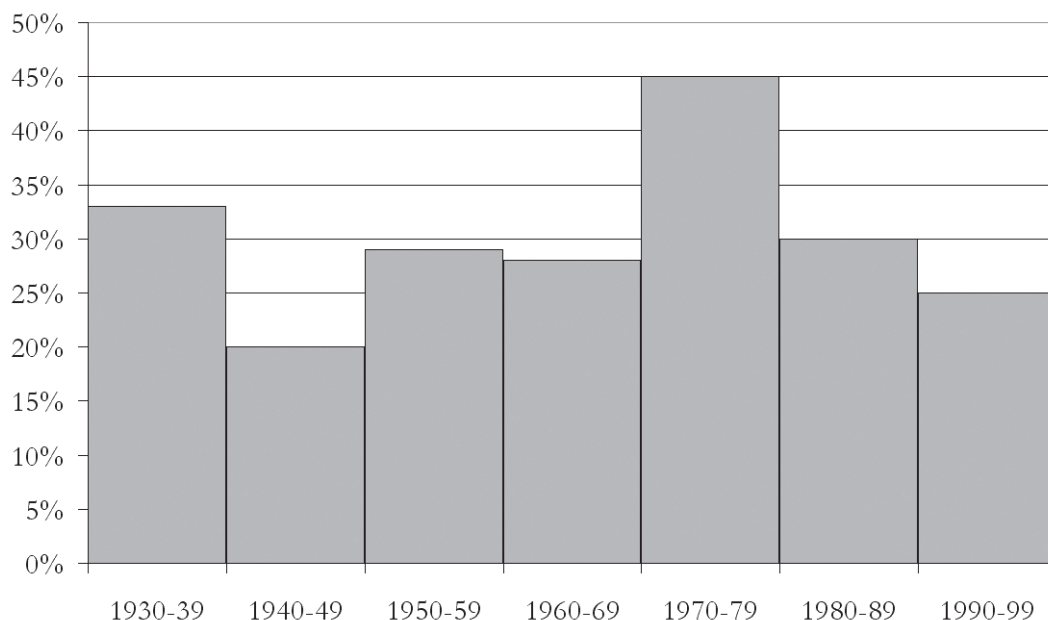

Fig. 2. Omfattningen av stenåldersforskningen i *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* (1930–1994) och dess efterföljare *Lund Archaeological Review* (1995–). Efter Larsson 2001 med tillägg. —The number of Stone Age papers published in *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* (1930–1994) and *Lund Archaeological Review* (1995–), divided into ten-year intervals.

en och annan arkeologisk forskning. Som så många gånger tidigare blir det generella omdömet att artiklarna håller en hög standard under *Fornvännens* äldsta skede, speciellt med tanke på den begränsade inhemska informationsbas som förelåg. Den kompenseras i rikt mått av den vida kunskapen om europeisk arkeologi som dessa forskare besatte. Det med tiden ökade antalet tidskrifter och publikationer möjliggör en allmän överblick över forskningen genom *Fornvännen* efter början av 1900-talet. Men jag slås ofta av den inriktning på verklig grundforskning som merparten av den tidens forskare presterade – men också bristen på vidsyn i kunskapsnivå och tolkningssituation hos andra.

Om man skall ge en generell sammanfattning av stenåldersforskningen i *Fornvännen* så är det tydligt att den med undantag för det första årtiondet inte har spelat någon större roll här (fig. 1). Andelen artiklar med stenålders-

innehåll har därefter omfattat 4–11%. Detta gäller andelen av titlarna. Skulle man beakta sidantalet skulle andelen bli ännu lägre. De flesta artiklarna om stenåldern har nämligen notisform.

Det finns vissa intressanta tendenser i materialet. En nedgång efter 1915 resulterar i ett lågvattenmärke under avsnittet 1926–35, samtidigt som det uppträder ett maximum för bronsåldersforskningen (se T.B. Larssons bidrag). Därefter stiger andelen till som högst 15% under perioden 1976–85. Tendensen under de senaste tio åren är ytterst dystert med en andel på 5%. (Här har jag kompletterat mina egna beräkningar med Martin Rundkvists för perioden 1956–95.)

Avspeglar dessa andelar stenåldersforskningens allmänna status i svensk arkeologisk forskning? Här får man beakta att trots ambitioner att vara rikstäckande så har *Fornvännens* författare i första hand kommit från Mellan-

sverige, framför allt Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museum (Sandin et al. 1998, fig. 3) där stenåldersforskning oftast inte haft någon framträdande placering. Mälardalen har under hela *Fornvännens* existens spelat en dominerande roll i innehållet (Sandin et al. 1998, fig. 2). Det framgår bl.a. av att endast 3% av prenumeranterna år 1995 fanns i Skåne (Sandin 1998, fig. 7) medan landskapets andel av befolkningen är 14% (Sandin et al. 1998, fig. 5). Mälardalens andel av prenumeranterna var 44% medan dess andel av den svenska befolkningen var 32%.

Så länge det inte fanns någon annan tidskrift för svenska arkeologer att publicera sin forskning i så torde *Fornvännen* avspegla stenåldersforskningens status. Men när andra tidskrifter tillkom såsom *Acta Archaeologica* (1930) för en nordisk publik samt mera regionalt orienterade publikationer såsom *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* (1930), *Tor* (1948), *Arkeologi i Norr* (1988) och *In situ* (1998) så förändrades situationen.

I annat sammanhang har jag granskat stenåldersforskningen i *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum*. Där har, med undantag för det senaste tioåret år, anställda vid museet och arkeologiska institutionen i Lund publicerat sin forskning. I *MLUHM* har andelen stenåldersinriktade artiklar aldrig varit lägre än 20%, med en topp på nästan 50% under 1970-talet (fig. 2). Den låga andelen stenåldersforskning i *Fornvännen* under slutet av 1920- och början av 1930-talet kan delvis förklaras med den höga andelen artiklar i *MLUHM*. Däremot motsvaras den höga andelen stenåldersartiklar i *Fornvännen* under sent 1960- och tidigt 1970-tal (13–15%) av ett samtidigt maximum i *MLUHM*. Sannolikt avspeglar detta ett ökat stenåldersintresse hos forskare i hela landet under denna tid.

Tab. 1 rymmer samtliga artikelförfattare som behandlat stenåldersforskning. De har indelats i tioårsintervaller. Deras antal står inte i direkt proportion till omfattningen av stenåldersforskningen under ett enskilt intervall. Under vissa perioder skriver flera forskare, under andra står ett fåtal forskare för ett betydande antal artiklar, exempelvis perioden 1956–65 med flera

1906–15	Almgren, Arne , Erixon, Frödin, Fürst , Gustaf Adolf, Hallström, Holst, Kjellmark, Lindquist, Montelius, Rydbeck, Wennersten, Wibling
1916–25	Frödin, Fürst, Hansen, Hallström, Janse, Lindquist, Nihlén , Nordén, Rydbeck
1926–35	Bagge, Eckholm , Forssander, Lindquist, Hansen , Munthe, Nerman, Rydbeck , Schnell, Åberg
1936–45	Bagge , v. Essen, Hansen, Hulthén, Janson, Kjellmark , Lundberg, Odencrants, Olsson, Serner, Stenberger, Sverdrup, Åberg
1946–55	Althin , Arbman, Bagge , Cederskiöld , Christensen, Dahr, Florin, Hellman, Indreko, Kaelas , Lidén, Nicklasson, Oldeberg, Rydbeck, Salomonsson, Strömberg, Sturms
1956–65	Cederlund, Cederskiöld , Christiansen, Cullberg, Kaelas , Malmer , Petersson
1966–75	Baudou, Berglund, Broadbent, Gejvall, Gräslund, Jonsäter, Königsson, Langholst, Linder, Linder–Rissen, Löfstrand, Modin , Strömberg, Thålin, Welinder , Wyszomirski
1976–85	Bartholin, Christiansen, Damell, During, Gustavsson, Janzon, Knappe, Larsson (et al.), Lidén, Lund, Malmer, Persson, Welinder, Wyszomirski
1986–95	Andersson, Bengtsson, Dahlqvist, Eriksson, Göransson, Hernek, Hjærtner–Holdar, Kristiansen, L. Larsson, M. Larsson, Malmer, Rausing, Sjøvold , Sælebakke, Timofeev (et al.), Welinder
1996–2005	Andersson, Blankholm, Carlsson , Hanlon, Knutsson, Kresten, Nilsson, Nordström, Petersson, Roslund (et al.), Skak Nielsen, Sten (et al.), Varberg

Tab. 1. Författare av artiklar som berör stenåldersforskning i *Fornvännen*, ordnade i tioårsintervaller. För artiklar med två författare har båda angivits, för tre eller fler författare anges första namn samt (et al.). Författare som skrivit två eller flera artiklar under en tioårsperiod är markerad med fet stil. — Scholars who have published Stone Age research in *Fornvännen*, ordered in ten-year intervals. Bold face marks authors with at least two papers in ten years.

bidrag av Louise Cederskiöld. Noteras kan hur få bidrag som kommit från forskare utanför Sverige. Man skulle kunna ha förväntat sig fler bidrag från de andra nordiska länderna.

Stenåldersforskning i de äldsta årgångarna

En genomgång av *Fornvännens* första årgång ger en positiv bild av en aktiv stenåldersforskning med en artikel om stenåldersboplatser i Uppland (Almgren 1906c) samt korta notiser om fynd på Gotland (Wennersten 1906) och i Östergötland (Almgren 1906 b). I notisform behandlas också de flintgruvor som geologen Holst påträffat i Malmötrakten (Almgren 1906a). Här noteras att föremålsfynden ur gruvorna inte kom från stenåldern utan från senare tider.

Ämnesbredden i *Fornvännens* äldsta årgångar kan exemplifieras av T.J. Arnes artikel år 1908 om stenåldersfynd från Syrien. Här redogör han för ett antal fyndplatser bl.a. av mellanpaleolitisk ålder där handkilar finns redovisade. Det är tankeväckande att det bland de första illustrationerna av stenredskap, fransett illustrationer i tillväxten för Statens Historiska Museum, ingår syriska handkilar (fig. 3).

I samma årgång finns en presentation av en stenåldersboplatz vid Råå i Helsingborg som behandlas av representanter för både geologi och arkeologi (Wibling et. al. 1908). Man slås här av den personliga stilen. Geologen Carl Wibling skriver t.ex. »Vid det besöket, som jag tillsammans med herr Cedervall företog i grustaget, som befanns vara öppnadt i den nedre strandterrassen, och sålunda ej långt från den nuvarande stranden, undersökte jag först som

hastigast den förutnämnda mörka randen, hvilken ej blott nedtill utan delvis äfven upptill omgafs af strandmal» (Wibling et al. 1908, s. 111). All de tre medförfattarna Carl Wibling, Oscar Almgren och Knut Kjellmark presenterar sina åsikter i jag-form. Med denna artikel inleds i *Fornvännen* en diskussion som kan följas under årtionden beträffande relationen mellan äldre

och yngre stenålder och som ofta kopplas samman med strandförskjutningsproblematiken.

I de första årgångarna behandlas ämnen som »Nordiska stenåldersskulpturer» av Oscar Almgren med vida utblickar mot bl.a. Östeuropa (Almgren 1907) och »Nordskandinaviska hållristningar» med minst lika vida perspektiv av Gunnar Hallström (1907–08). Här ställs också frågan varför Nämnsforsen blivit så styvmoderligt behandlad i den arkeologiska forskningen. Den fortsatta aktualiteten hos denna frågeställning kan exemplifieras med en avhandling framlagd i Umeå 2005 med inriktning på hur den norrländska förhistorien åsido-

satts i forskningen (Loeffler 2005).

I 1909 års volym behandlar Oscar Montelius diffusionsproblematiken genom att argumentera för att det trots arkitektoniska likheter inte föreligger något nära kronologiskt samband mellan mykenska kupolgravar och gånggrifter. Däremot finner han flera paralleller mellan de nordeuropeiska megalitgravarna och dem på den iberiska halvön. Hans argumentation låter fortfarande ytterst fräsch!

I följande årgång behandlar Otto Frödin (1910) ingående undersökningsresultaten från en fortfarande aktuell fyndplats, Alvastra pål-

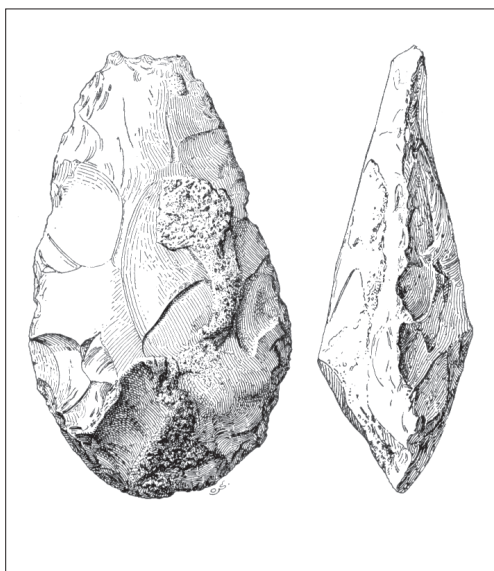

Fig. 3. En nordsyrisk handkil från paleolitikum. En av de första illustrationerna av stenåldersfynd i *Fornvännen* (Teckning av Olof Sörling efter Arne 1908). —A Palaeolithic hand axe from northern Syria, one of the first Stone Age finds illustrated in *Fornvännen*.

byggnad, med presentation av flera yxor men också torkade äpplen. Mötet på denna plats mellan inflytande från sydsvensk kultur och östsvenska gropkeramiker påtalas – något som fortfarande diskuteras intensivt (Malmer 2002).

Tyvärn gör en mindre trevlig forskning – rasforskningen – sig påmind i samma årgång med en diskussion avseende lång-, kort- och mellanskalliga kraniers fördelning i nordisk stenålder och deras frekvens i förhållande till den nordiska rasen (Fürst 1910).

Det är också av intresse att se hur en och samme forskare ger sig in och presenterar liksom debatterar förhållanden under högst varierande delar av förhistorien. Sune Lindqvist, vars forskningsinsats främst är inriktad på järnåldern, gav sig också in i stenåldersdebatten (Lindqvist 1929).

Heta debatter i Fornvännen

Den kanske mest intressanta läsningen i *Fornvännen*, speciellt ur ett forskningshistoriskt perspektiv, är de debatter som rasat avseende exempelvis föremåls och fyndplatsers ålder. Diskussionen kan uppfattas som välformulerad och kollegial men läser man mellan raderna är det inte sällan som författarnas dolda horn i pannan och bockfötter lyser fram – formuleringarna kan stundtals vara rent sataniska.

En diskussion inleds 1923 när T.J. Arne ifrågasätter Otto Frödins mening att enstenssamling vid Alvastra är resterna efter en medeltida avrättningsplats (Arne 1923). Arne anser att det rör sig om en massgrav från stenåldern. Detta får inte stå oemotsagt utan kommenteras häftigt i samma årgång (Frödin 1923), för att följas av vidgade synpunkter från Arne följande år (Arne 1924). Därmed avslutas diskussionen i *Fornvännen*. På 1980-talet kunde Gunborg Janzon genom en förnyad utgrävning visa att det faktiskt stått en megalitgrav på platsen (Janzon 1984).

Under åtskilliga år pågår en debatt kring relationen mellan äldre och yngre stenålder. Basen utgör en artikel 1916 där Otto Rydbeck presenterar några yxformer och framför åsikten att vissa typer som förekommer under äldre stenålder även uppträder under yngre sten-

ålder (O. Rydbeck 1916). År 1920 påtalas fyndet av en slipad flintyxa i lager vid Soldattorpet i Malmö (O. Rydbeck 1920) som av Knut Kjellmark placerats i äldre stenålder (Kjellmark 1905). Rydbeck daterar däremot bopplatsen till yngre stenålder. Detta, menar Rydbeck, anger att vissa redskapsformer från äldre stenålder fortsatte att tillverkas under yngre stenålder. Rydbeck menar sig i senare artiklar få stöd för sina åsikter genom utgrävningen av Sjöholmenbopplatsen i mellersta Skåne där föremål från båda perioderna påträffades tillsammans (Forsander 1930). Sune Lindqvist ger sig år 1929 in i en debatt baserad på Rydbecks nyligen på annat håll publicerade artikel med ett motsvarande innehåll (O. Rydbeck 1928). Svaret kommer följande år (O. Rydbeck 1930).

På bred front med stöd av sin dotter (M. Rydbeck 1930) och sin doktorand (Forsander 1930), senare efterträdare (Forsander 1941), fortsätter Rydbeck argumentationen för en kronologisk överlappning mellan ertebøllekultur och trattbägarkultur (Rydbeck 1940). Denna debatt- och argumentationsserie är intressant då den bedrevs i mer än en tidskrift. Skulle man följa debatten mera i detalj krävdes att man också läste *MLUHM*.

År 1950 blossar debatten upp på nytt. Rydbeck baserar sina åsikter på analyser av den ettårtionde tidigare påträffade graven från Barum. Vid den första publiceringen av fyndet uppfattades den som tillhörig äldre stenålder (Hansen 1941). Rydbeck anser den tillhöra yngre stenålder (Rydbeck 1950). Moteld får han från Carl-Axel Althin (1951) och Oscar Lidén (1952) som lika kraftfullt argumenterar för att graven tillhör äldre stenålder. Sedan är det ganska tyst om Barumgraven till dess att Gejvall år 1970 genom sina osteologiska analyser visar att skelettet tillhört en kvinna. Vid samma tid menar sig Stig Welinder kunna datera den till mesolitikum med utgångspunkt från mikrospånen i graven (1971). Detta visar sig också vara riktigt då skelettet ¹⁴C-dateras (Newell et al. 1979, s. 35). En nydatering, likväl med mesolitisk ålder, liksom andra analyser presenteras 2000 (Sten et al.). Så sent som 2004 finner vi en artikel som bl.a. behandlar den gravlagdas kroppsställning (Hanlon & Nilsson 2004).

Mycket kortare men lika hård blir en debatt som inleds 1948 om fyndplatser som Sten Florin undersökt och anser vara en speciell form av bosättning kopplad till det äldsta jordbruket i Mellansverige (Florin 1938). Han namnger den Vråkultur och menar sig dessutom ha funnit husgrunder knutna till fynden. Det gillas inte av Axel Bagge som (1948, 1950) ifrågasätter husens existens och ondgör sig över kulturbe-teckningen. Men det är i första hand Florins påstående (1943) om att bondekulturen upp-stått i Södermanland omkring 3700 f.Kr., åt-skilliga århundraden före annan bondebosätt-ning i Norden, som upprör Bagge. Florins svar inriktas på kritik av Bagges synpunkter på tidi-gare yxbestämningar (Florin 1950). Hans åsikt om en hög ålder hos Vråkulturen är baserad på strandlinjeförskjutningsmodell och kräver vi-dare analys. I avslutningen på debatten menar Florin (1950b) att Bagge kunde ha väntat med sin kritik till dess att materialet presenterats. I dagens perspektiv är Florins datering intres-sant då den stämmer bra med fyndens kalibre-rade ¹⁴C-ålder.

En mindre debatt förs i slutet av 1950-talet mellan Lili Kaelas och Mats Malmer rörande ål-dern på en grav från Linköping vilken Kaelas uppfattar som senneolitisk men som Malmer (1957) uppfattar som tydligt tillhörande strids-yxe-kultur.

Under 1950-talet ökar antalet recensioner påtagligt vilket ger mindre plats åt artiklar. Under 1960-talet är stenåldersbidragen påfallan-de korta och berör mest fyndpresentationer.

En av 1970-talets viktigaste artiklar i *Forn-vännan* är i mitt tycke Bo Gråslunds »Befolk-ning – bosättning – miljö. Några synpunkter på det forntida jägarsamhället i Norden» (1974). I denna artikel presenterar han perspektiv som förordades av skaparna av »New archaeology». Han granskar samhällsstrukturer, befolknings-täthet och ekonomi på ett nydanande och ock-så mera sammanfattande sätt än tidigare. Nu kan arbetet tyckas vara förlegat, men som dok-torand i början av min forskning tyckte jag att forskningen med anglo-amerikanskt ursprung var ytterst kreativ och förnyande.

Under 1970-talet fördes en debatt mellan Stig Welinder och Carl Cullberg, delvis inom

Fornvännen (Cullberg 1974; Welinder 1974), rörande den äldsta bosättningen i Västsverige. Bl.a. berördes skivyxornas tidsställning – till-hörde de en sen eller tidig del av mesolitikum? Numera vet vi, tack vare danska nyfynd, att skiv-yxan tillhörde bosättningens om inte äldsta så dock äldre fas (Johansson 1990).

Senast en antydan till stenåldersdebatt utbröt i *Fornvännen* var 1993–94 då Kristian Kristiansen och Hans Göransson framförde av-vikande åsikter kring de ekologiska faktorernas och människans roll i introduktionen av jord-bruk (Kristiansen 1993; Göransson 1994). Man kan tycka att det behövs mer debatt, inte som tidigare av ibland närmast förnedrande slag, utan av den uppfriskande formen.

Strandförskjutningsproblematiken har, som tidigare framgått, behandlats flera gånger i *Fornvännen*. Under 1970-talet kom diskussio-nen att få en allt fastare faktabas dels genom undersökningar som dem Björn Berglund och Stig Welinder utförde vid Siretorp (Berglund & Welinder 1972), dels genom en artikel av We-linder något år senare (Welinder 1973).

På stenåldersfronten intet nytt?

1980-och 1990-talets stenåldersarkeologi i vil-ken jag aktivt deltagit var åtminstone för mig yt-terst givande. Men den satte inte många spår i *Fornvännen*. Onekligen finns intressanta och betydelsefulla artiklar men det var inte i första hand till *Fornvännens* redaktion man vände sig då man önskade få artiklar publicerade. Där- emot kom *Fornvännen* att i allt större utsträck-ning erbjuda en utmärkt exposé över vad som publicerats såväl nationellt som internationellt. Det är i valet av böcker och i recensionerna som man kan återfinna en antydan till kritisk diskussion. Ibland har en bok blivit föremål för ett debattinlägg (Pettersson 1997) eller en re-cension resulterat i ett genmäle (Blankholm 1997), men detta är sällsynt inom stenålders-forskningen.

Genom recensionerna märks att arkeologin alltmer internationaliseras. Möjligen är detta också ett dilemma för en tidskrift som *Fornvæn-nen*. Sannolikt väljer arkeologer i allt större om-fattning andra ramar för publiceringen än tidi-gare. Det tycks också bli vanligare att välja en re-

gional tidskrift för publicering på svenska och en internationell för publicering på engelska.

Delvis kan avsaknaden av stenåldersartiklar förklaras med att den diskussion som förekom inte lika tydligt som tidigare berörde specifika kronologiskt begränsade frågor. I större omfattning inriktades den på för arkeologisamhället mera allmänna frågor inte minst av teoretisk natur.

Referenser

- Almgren, O., 1906a. Förhistoriska flintgrufvor i Skåne. *Fornvännen* 1.
- 1906b. Stenåldersboplatser vid Säter i Kvarsebo sn, Östergötland. *Fornvännen* 1.
- 1906c. Uppländska stenåldersboplatser. *Fornvännen* 1.
- 1907. Nordiska stenåldersskulpturer. *Fornvännen* 2.
- Althin, C.-A., 1951. Bäckskogs- och Lummelunda-gravarnas ålder. *Fornvännen* 46.
- Andersen, N.H., 1988. Sarup. Befæstede kultpladser fra bondestenalderen. Aarhus.
- Arne, T.J., 1908. Stenåldersfynd från Nordsyrien. *Fornvännen* 3.
- 1923. Avrättningsplatsen vid Alvastra – en stenåldersgrav. *Fornvännen* 18.
- 1924. Avrättningsplatsen vid Alvastra – en stenåldersgrav. *Fornvännen* 19.
- Bagge, A., 1948. Stenålderslandskapet Södermanland. En kommentar till de senare årens publicerade forskningsresultat. *Fornvännen* 43.
- 1950a. Om »Vråkulturen» ännu en gång. *Fornvännen* 45.
- 1950b. Några ord med anledning av Sten Florins inlägg rörande »Stenålderslandskapet Södermanland». *Fornvännen* 45.
- Becker, B.; Krause, R. & Kromer, B., 1989. Zur absoluten Chronologie der frühen Bronzezeit. *Germania* 67:2. Mainz.
- Berglund, B.E. & Welinder, S., 1972. Stratigrafin vid Siretorp. *Fornvännen* 67.
- Blankholm, H.P., 1997. Om anmeldelser. Et svar til Stig Welinder. *Fornvännen* 92.
- Billig, G., 1958. *Die Aunjetitzer Kultur in Sachsen*. Veröffentlichungen des Landesmuseum für Vorgeschichte, Dresden, 7. Leipzig.
- Carelli, P., 1997. Blixtar och dunder, magiska under. Om åskstenstraditioner och förekomsten av stenåldersfynd i medeltida kulturlager. *Fornvännen* 92.
- Carlie, A., 2004. *Fortida byggnadskult. Tradition och regionalitet i södra Skandinavien*. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar, Skrifter 57. Stockholm.
- Cullberg, C., 1974. Cullberg svarar på Welinders kritik. *Fornvännen* 69.
- Florin, S., 1938. Vråkulturen. En översikt över de senare årens undersökningar av sörmåndska jordbrukarboplatser från äldre tid. *Kulturhistoriska studier tillägnade Nils Åberg*. Stockholm.
- 1943. Die älteste Bauerkultur des schwedischen Mälartals. *Forschungen und Fortschritte* 19. Berlin.
- 1950a. Stenålderslandskapet i Södermanland. *Fornvännen* 45.
- 1950b. Svar till Dr. Axel Bagge. *Fornvännen* 45.
- Forssander, J.-E., 1930. En märklig stenåldersboplatz vid Sjöholmen. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1929–1930.
- 1941. Den sydsvenska boplatzkulturen. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1940–1941.
- Frödin, O., 1910. En svensk påbyggnad från stenåldern. *Fornvännen* 5.
- 1923. »Avrättningsplatsen vid Alvastra – en stenåldersgrav». *Fornvännen* 18.
- Fürst, C.M., 1910. Stenåldersskelett från Hvellinge i Skåne och något om våra fornkranier. *Fornvännen* 5.
- Gejvall, N.-G., 1970. The Fisherman from Barum – mother of several children! *Fornvännen* 65.
- Gräslund, B., 1974. Befolkning – bosättning – miljö. Några synpunkter på det forntida jägarsamhället i Norden. *Fornvännen* 69.
- Göransson, H., 1994. Comments on »Neolithic farming practice – an archaeological response to the Göransson hypothesis». *Fornvännen* 89.
- Hallström, H.G., 1907–08. Nordskandinaviska hällristningar. *Fornvännen* 2-3.
- Hanlon, C. & Nilsson, B., 2004. The ever-changing Barum grave. *Fornvännen* 99.
- Hansson, F., 1941. Fiskaren från Barum – från äldre stenåldern. *Handlingar angående Villands härad* 1941. Kristianstad.
- Harding, A.F.; Ostaja-Zagórski, J.; Palmer, C. & Rackham, J., 2004. *Sobiechuchy: a fortified site of the Early Iron Age in Poland*. Institute of Archaeology and Ethnology, Polish Academy of Sciences. Warszawa.
- Janzon, G., 1984. A megalithic grave at Alvastra in Östergötland, Sweden. Burenhult, G. (red.), *The Archaeology of Carrowmore*. Theses and Papers in North-European Archaeology 14. Stockholm.
- Johansson, A.D., 1990. *Barmosegruppen. Præboreale boplatzfund i Sydsjælland*. Aarhus.
- Kaelas, L., 1956. Till dateringen av båtyxgraven från Linköping. *Fornvännen* 51.
- Karsten, P., 1994. *Att kasta yxan i sjön. En studie över rituell tradition och förändring utifrån skånska neolitiska offerfynd*. Acta Archaeologica Lundensia, series in octavo 23. Lund.
- Kjellmark, K., 1905. En stenåldersboplatz i Järvallen vid Limhamn. *Antikvarisk tidskrift för Sverige* 17. Stockholm.

- Klassen, L., 2004. *Jade und Kupfer. Untersuchungen zum Neolithisierungsprozess im westlichen Ostseeraum unter besonderer Berücksichtigung der Kulturentwicklung Europas 5500–3500 BC*. Jysk arkæologisk selskabs skrifter 47. Aarhus.
- Kristiansen, K., 1993. Neolithic farming practice – an archaeological response to the Göransson hypothesis. *Fornvännen* 88.
- Larsson, L., 2001. Det senaste kvartsseklets stenåldersarkeologi i Skåne. Bergenstråhle, I. & Hellström, S. (red.). *Stenåldersforskning i fokus. Inblikkar och utblickar i sydkandinavisk stenåldersarkeologi*. Riksantikvarieämbetet arkeologiska undersökningar, skrifter 39. Stockholm.
- 2004. Of maces and men. Symbols in a landscape of cultural diversity. *Journal of Nordic archaeological science* 2004. Stockholm.
- Lidén, O., 1952. Sydsvensk stenålderskronologi. *Fornvännen* 47.
- Lindqvist, S., 1929. Stenåldersproblem i stöpsleven. Ett diskussionsinlägg. *Fornvännen* 24.
- Loeffler, D., 2005. *Contested landscape/ contested heritage*. Archaeology and Environment 18. Umeå.
- Madsen, B., 1984. Flint axe manufacture in the Neolithic. Experiments with grinding and polishing of thin-butted flint axes. *Journal of Danish Archaeology* 3. Odense.
- Malmer, M., 1957. Dateringen av båtyxegraven från Linköping. *Fornvännen* 52.
- 2002. *The Neolithic of South Sweden*. TRB, GRK, and STR. Stockholm.
- Montelius, O., 1909. De mykeniska kupaolgraffarna och de nordiska gånggrifterna. *Fornvännen* 4.
- Neich, R., 1997. *Pounamu. Maori jade of New Zealand*. Auckland.
- Newell, R.; Constandse-Westermann, T. & Meiklejohn, C., 1979. The skeletal remains of Mesolithic Man in Western Europe: an evaluative catalogue. *Journal of Human Evolution* 8:1. London & New York.
- Nielsen, P.-O., 1977. Die Flintbeile der frühen Trichterbecherkultur in Dänemark. *Acta Archaeologica* 48. Köpenhamn.
- Olausson, D., 183. Lithic technological analysis of the thin-butted flint axes. *Acta Archaeologica* 53. Köpenhamn.
- Peterson, H., 1996. En kritisk kommentar till Helena Knutssons avhandling *Slutvandrat?* och till etnografiska analogier som ett slags episteme för arkeologiska kulturer. *Fornvännen* 91.
- Rudebeck, E., 1998. Flint extraction, axe offering, and the value of cortex. Edmonds, M. & Richards, C. (eds). *Understanding the Neolithic of North-western Europe*. Glasgow.
- Rundkvist, M., 1997. Fornvännens innehåll och skribenter 1956–1995. *Fornvännen* 92.
- Rydbeck, O., 1916. Några iakttagelser beträffande vissa xytyper från stenåldern. *Fornvännen* 11.
- 1920. Hava den äldre stenålderns redskapsformer stundom levat kvar ända in i gånggriftstiden? *Fornvännen* 15.
- 1928. Stenåldershavets nivåförändringar och Nordens äldsta bebyggelse. *Kungl. humanistiska vetenskapssamfundets årsberättelse 1927–1928*. Lund.
- 1930. Nordens äldsta bebyggelse. En sammanfattning och ett genmäle. *Fornvännen* 45.
- 1940. Om vissa fornsakstypers och kulturperioders livslängd i olika delar av Skandinavien. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1939–1940*.
- 1950. Om nordisk stenålderskronologi och gravar med sittande hocker. *Fornvännen* 45.
- Rydbeck, M., 1930. Ertebøllelidens xytyper i fynd från yngre stenåldern. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1929–1930*.
- Sandin, M.; Croona, K.; Dahnberg, J.; Jensen, M. & Olsson, G., 1998. De demokratiska fornlämningarna. En analys av Fornvännen med geografiska förtecken. Cornell, P., Fahlander, F. & Kristiansen, K. (red.), *Arkeologiska texter. Trendanalyser av nordisk periodica*. Gotarc serie C, Arkeologiska skrifter 21. Göteborg.
- Shanks, M., 1998. The life of an artefact in an interpretative archaeology. *Fennoscandia Archaeologica* 15. Helsingfors.
- Sten, S.; Ahlström, T.; Alexandersen, V.; Borrmann, H.; Christensen, E.; Ekenman, I.; Kloboucek, J.; Königsson, L.-K.; Possnert, G. & Ragnesten, U., 2000. Barumkvinnan. Nya forskningsrön. *Fornvännen* 95.
- Strassburg, J., 1998. Let the »axe« go! Mapping the meaningful spectrum of the »thin-butted flint axe«. Andersson, A.-C. et al. (eds). *The kaleidoscopic past*. GOTARC series C, Arkeologiska skrifter 16. Göteborg.
- 2000. *Shamanic shadows. One hundred generations of undead subversion in Southern Scandinavia, 7,000–4,000 BC*. Stockholm Studies in Archaeology 20. Stockholm.
- Welinder, S., 1971. Några reflektioner kring Barumgravens. *Fornvännen* 66.
- 1973. Strandförskjutningslitteratur och stenåldersforskning. *Fornvännen* 68.
- 1974. Kring västsvensk mesolitisk kronologi. *Fornvännen* 69.
- Wibling, C.; Almgren, O. & Kjellmark, K., 1908. Stenåldersfynden i Råå vid Helsingborg. *Fornvännen* 3.

Summary

The paper starts from two aspects of the symposium title »From stone axes to altar pieces«, treating the role of stone axes in research and the history of Stone Age scholarship in *Fornvännen*.

Stone axes are a numerous and easily identified artefact category that catches attention. Production and deposition are the birth and death of an axe's life, and both tell us interesting things about Stone Age society.

In continual use, a stone axe rarely lived for more than a century, although there have been cases of secondary use across millennia. There are also ethnographic accounts of axes with a special status being kept for centuries.

During the first century of *Fornvännen's* life, the extent of Stone Age studies has varied. It

proliferated in the first volumes and passed low points in the early 1930s and the last few years. Several current research issues were discussed very early, such as the relationship between the Mesolithic and the Neolithic and questions regarding shore displacement. Intense and sometimes rather vituperative debate raged in the journal.

In the last few years, the number of papers in the journal has lessened somewhat, being replaced with book reviews. *Fornvännen* has thus offered a very good entry point to the latest literature, Swedish and international. The dearth of Stone Age studies may have to do with the fact that current discussion in this field is less about well-defined period-specific questions and more about general theoretical issues.